

Kései ébredéssel Doncsev Toso *Ica néném elátkozott boldogsága* című regényére

Kedves Toso Barátom! Egyedül olvastam el regényed – remélem, megbocsátod. Úgy voltam (lettem!) én is vele, mint borítószöveged írója, Lévai Anikó. Kíváncsiságból vettem kézbe, aztán nem tudtam letenni. Csakhogy, állításaival alapvetően egyetértve, de másokban továbblépve, így vele némileg mégis csak ellentétben, regényedben, amely egyre inkább szövődik jól tagolt elbeszélésekből a vége felől megkomponált (megköltött!) falikárpittá, szinte a cluny-i gobelinek múltidéző elevenségével – vele szemben is tehát –, az „eltűnt idő nyomába” lépő s azt feltámasztani képes író varázslata mellett (varázslatában) egy fantáziadús szuverénnek az álomlátását is észre kellett vennem. (Az elbeszélésben, s hadd jelezzem mindjárt, főszereplőjének személyében is.) A mimézis mellett (vagy inkább: benne) a teljesen öntörvényű poézist. (Poézist, amely nem egyszerűen a múlt feltámasztásában jeleskedik.) De abban is.

„Családi krónika” – írod regényed alcíméül, s e műfaj-kiegészítést komolyan kell vennem. Mint ahogy veszem is. Krónika, de mindvégig és következetesen, tehát szépíróilag motiválva. S mint ilyen: történelmi regény. Nem deduktív – a „nagy elbeszélésekből” levezetett családtörténet, hanem fordítva –, három nemzedék krónikájába, egyéni sorsok elbeszélésébe tört történelem. A huszadik századi magyar glóbusznak a kommüntől a két világháborún és az ötvenes évek viszonyain át egészen a közelmúltig ívelő korszaka, a kisemberek életének tragédiáktól és frontális ütközetektől sem mentes, de valahogy mégis csak élhető terepe. Hogy mire gondolok, tudod, de azért hadd másoljak ide egy idézetet a dicséretedre – a mindenféle PC-beszédre érzéketlen, az elbeszélői horizontot a legifjabb családtag, itt a fiúvá avanszált egykori unoka nézőpontjából kijelölő előadásmódodra: „1957 a reménykedés karácsonya volt. 1955 tavaszán, az államosítás után négy évvel, Budán, a Lékai téri kis piacon újból üzletet nyithattak, és apám meg anyám azt remélték, hogy a forradalom alatti és az azt követő zűrzavaros helyzet rendeződik, véget ér a hatósági árak időszaka, kevesebb lesz a zaklatás meg a retorzió, nyugodtabban tudnak majd dolgozni. Nővérem az egyetem, én meg a gimnáziumi sikeres felvételiben bizakodtam, Ica néni pedig jövődjéről ábrándozott.”

A félmúlt szociológiailag és történelmileg is hiteles alakjainak (egy bolgár oldalát /is/ hajtó vidéki-fővárosi magyar kispolgári családnak, a szülők nemzedékét illetően egy takarékos életmódra berendezkedett zöltség- és gyümölcskereskedő házaspárnak) a történetében (e jól körülhatárolható családregegyben) azonban egy belőle kisarjasztott sorsvíziót is látnom kell. A regénybeli Ica sorsáét, Icaét, a „szeleburdiét”, e „zabolátlan természetét”, akiben mindvégig „hét ördög lakozott” – még akkor is, amikor Rákosi Szidi színésziskoláját, élete nagy lehetőségét, pillanatnyi megingásában (s a családi erőviszonyok kényszerének engedve) elmulasztotta megragadni. Pedig minden képessége meglett volna rá. Az ekkor szétfoslott nagy ábrándot azonban mégsem tudta

elengedni – egész rendhagyó életében ez: a szűkös viszonyokon túlnyúló, erkölcsileg kényes, boldogságra törő akarat irányította. („Erkölcseleg kényes” – elég talán, ha éppen csak utalok itt a disznóólban bujkáló, életét így mentő Sanyival, második férjével szemben támadt hirtelen haragjára és haláláig kitarató megvetésére.)

S a boldogság akarása? „Míg az ember boldog nem volt, / Addig meg nem halhat.” Petőfi *Bolond Istók*jának tanulsága. Ez élteti Icát élete alkonyán, kései nagy szerelmében is, mely egyszerre a legmulatságosabb és a legtragikusabb módon teljesül. (Karcsihoz, e falánk és hitvány hústoronyhoz fűződő viszonyában.) Egy kicsit Gabriel García (Márquez!) regényére még rá is tromfolva. (*Szerelem kolera idején* – szerelem öregkor idején (!), erre gondolok, s még arra, hogy ott pusztán a távolító, a lebegő legendabéliiben, itt a legközelebbi és legvaskosabb groteszkben, az időskori érzelmi fellángolás eufóriájában és ennek megcsúfolásában, aljas elárulásában a feloldás.) De nem csak e széles ecsetvonások nyomán jöhet itt elő a nagy columbiai. „Ifj. Varsádi Jánosné szül. Kaaly Anna 1919 augusztusának első vasárnapján tíz óra tájt a levestésztát gyúrta, amikor...” Így csak Márquez tudott leszűrni első mondatot („Hosszú évekkel később, a kivégzőosztag előtt, Aureliano Buendía ezredesnek eszébe jutott az a régi délután, mikor...” – *Száz év magány*, Székács Vera fordítása). Stb., stb. Az időszembesítés lehető legtömörebb módja, egyetlen mondatból regényméretű kibontakozással – egyetlen (pici?) magból egy hatalmas fa. Így Te is, fiam. Tudod. De meg ne rettenj: nem valamiféle Márquez-epigonnak, hanem a magad összetéveszthetetlenül naív, naívu rafinált hangján. Ahogy az egy családi krónikához illik.

Azt is (tudod), mily nehéz megállnunk talpunkon a történelem viharában. Ide-oda ingunk, mint a szélben a nyárfa. Úgy tűnik, e kilengések nélkül lehetetlen a létezésünk. Ica nagynénéd makacs boldogságakarása már-már a fantasztáé, szüleid két lábon álló realitásérzéke vele szemben, bizony, mondjuk csak ki, a kispolgár garasoskodása. S a két mentalitás az elbeszélői szándék szerint együtt, egymással szemben és egymást kiegészítve érvényesül. Mint ahogy általában az életben is: feszültségek közepette, a másikkal szembeni kritika relatív jogosultságával. A családtagok titkát kileső fiú mindezt látja és kibeszéli. Talán még gyönyörködik is benne-bennük. De ez már a narrátor és az író bölcsessége és méltányossága. Szelíd ítélete és szivárványos humora, iróniája. Mindez a legteljesebb életközelségben, első személyben, családtörténet-írói hitelességgel. Regényed elbeszélői „mindentudása” a családi legendárium másik oldala, a kollektív emlékezet (egyfajta *sensus communis*) különös megnyilvánulása csupán. Ez ám az elbeszélés művészete. A történetet e megközelítésben különböző protagonisták és antagonisták kezére játszva, szerepeiket nem egyszer kicsinyes megfontolásoknak is kitéve látom-hallom – s kicsodás gyönyörűségére az olvasónak (mint pl. az alábbi szemelvényben): „Ica néni a Karcsival történt megismerkedésük után rögtön primőrökkel és ráadásul a legszebbekkel akarta megvendégtelni újdonsült barátját, és ezzel szüleimnek komoly fejtörést okozott. Úgy érvelt, hogy a hibások helyett inkább kevesebbet, de első osztályú minőséget visz haza. Apám felfogása szerint nehezen lehetett cserearányba állítani az ingyenes szolgáltatást és az értékesíthető árut, mert a nulla, akárhány nullát is veszünk el belőle vagy teszünk hozzá, az nulla marad, az egy forint meg egy forint, a primőr meg nem filléres cikk. Anyám elsősorban erkölcsi alapon háborodott fel, mert mitől különb egy MÁV-főfelügyelő, mint mi, meg bármelyik ember, és ha már amúgy is ingyen lakmározik Icanál, már nehogy azt egye két pofára, amit még a miniszterek sem engedhetnek meg maguknak minden nap.”

Íme, egy realista közelképbe oltott mágikus (ez az én hozzáadásom: „mágikus”) sorsvízió. Méghozzá a vászon mindkét oldalára festve – győzelmünket és kudarcunkat, szabadságunkat és alávetettségünket egyszerre mutatva kis- és nagybetűs sorsunkkal (Sorsunkkal) szemben. Mely csakis a miénk. Éppúgy, mint ahogy *Ica néni*d a tiéd, kedves Toso. (Melyhez – némileg meghatva is e késői órán – alig győzők gratulálni.) Ráadásul ölellek is barátsággal.

Ui.: A melléklet nosztalgialemezét – ígérem, sőt, szentül fogadom – már ketten fogjuk.

2017. augusztus 28.

(Qualiton Kiadó, 2006)